

Alternatif Bir Ekonomi Programı Sempozyumu
Kriz ve Kar Oranlarındaki Düşme Eğilimi
Dr. Ozan Mutlu

Dr. Ozan Mutlu: Ahmet Tonak Hoca dedi ki, bazı kar oranı ölçümlerinde, sunumunda yazıyordu, üretken olan emek ve olmayan emek ayırımına yer verilir. Benim burada sunacağım bütün kategoriler bu üretken olan ve olmayan emek ayırımı üzerine inşa ediliyor. O da şu, normalde siz bir ulusal hesaplar sistemine baktığınız zaman, yani standart bir Keynesyen çerçeveden hesaplanmış kategorilere baktığınız zaman orada her şey üretim olarak kabul edilir. Devlet faaliyeti üretimdir, finans üretimdir, ticaret üretimdir. Marksist politik iktisat açısından bunlar üretim değillerdir ve eğer gerçekten Marksist kategorileri inşa etmek istiyorsak bunların ciddi biçimde yeniden düzenlenmesi gerekiyor. Benim size sunacağım kategorilerin hepsi bu ayrıma dayanıyor. Fakat bunun bir zaafı var. Türkiye gibi bir ekonomiyle çalışıyorsanız çok uzun zaman aralıkları için gözlemler yapamıyorsunuz çünkü veriniz bölük pörçük. Dolayısıyla benim gözlemlerim 2000'den sonrasına odaklanacak.

Kar oranının düşme eğilimi gibi bir uzun dönemde işleyen bir yasadan bahsediyorsak, o zaman 40-50 yıl, 60 yıllık eğilimleri gözlemleyecek şekilde veriye ihtiyacınız var. Ama ben yine de bu haliyle... Yani verilerin size birazdan sunacağım bu haliyle 2000'li yılların makro ekonomik gelişimini ve son yıllarda Türkiye ekonomisinin yaşamış olduğu çalkantının nedenlerini Marksist ekonomi politığının kategorileriyle açıklayabileceğimizi iddia edeceğim.

Ahmet Hoca çok güzel bir şema sundu kar oranının düşme eğilimi ile ilgili ve beni uzun bir teorik açıklamadan kurtardı. Ben kabaca üç eğilimden bahsedeceğim. Eğer bir kapitalist ekonomiye uzun dönemli bakıyorsanız, artık değer oranı artıyor. Yani Hasan Hoca burada mı bilmiyorum ama solcular sömürü artıyor derken bir gerçekliği ifade ediyor. Bunu nasıl açıkladıkları tabii tartışılabilir. Yani artık değer oranı zaman içerisinde artar ve bunun arkasında sermayeler arasındaki rekabetle, ne diyeyim, işçi sınıfıyla sermaye arasındaki çatışmanın merkezi bir rolü var.

İkincisi, sermayenin organik bileşimi de diyebilirsiniz, yukarı yönlü hareket etmesi beklenir. Üçüncüsü de, tabii bu oturumun da başlığı olan kar oranı zaman içerisinde düşer. Kar oranı, artık değer oranı yükseliyor olmasına rağmen düşer. Bu neden önemli? Onu verileri gördüğümüzde söyleyeceğim. Şeyi de unutmayayım, buradaki sunacağım bulguların bir kısmı benden sonra konuşacak olan Ekin'le beraber çalışmamızdan. Bir kısmı da benim daha önceki başka çalışmalarımın.

Şimdi... İlk göstermek istediğim değişken, artık değer oranı. Bu kapitalist sömürünün nicel ölçütü. Yeşil olanı Türkiye'yi gösteriyor. Şunu Ahmet Hoca da açıkladı. Artık değer değişimi sermayeye oranı. Aslında Marksist iktisadın bulgusuna paralel bir şekilde zaman içerisinde arttığını görüyoruz 2000'li yıllarda. Ama bu hareket kesintisiz değil. 2000 - 2011 arasında biz bir yukarı yönlü hareket görüyoruz. Sonrasında durgunlaşıyor ve en son pek çok çalışmada, konuşmada bölüşüm şoku olarak adlandırılan... Sabah Hasan Hoca da vurguladı. 2019, 2022 ve 2023'e bakmanızı istiyorum. Bu, şu anlama geliyor, biz son yıllarda Cumhuriyet tarihinin muhtemelen en ağır sömürü koşullarında yaşıyoruz. Kabaca rakamı da verirsem,

bizde 2000'lerin başında yüzde 230 gibi olan artık devre oranı 2022'de yüzde 380'e çıkmış görünüyor. Dolayısıyla bu son gelişme önemli. Ama bununla ilgili bir noktaya sonra değineyim.

Artık değer oranını başka ülkelerle de karşılaştırmak mümkün. Şu aşağıdaki artık değer oranı, Almanya'daki artık değer oranı. Onun bir yukarısındaki İtalya. Almanya'yı gelişmiş bir kapitalist ülkenin örneği olarak buraya koydum. İtalya'yı da Avrupa'nın ortalamasının üzerinde sömürü oranına sahip bir Avrupa ülkesi olarak koydum. Bunlar standardize edilmiş ölçümler. Yani Türkiye için yapılan ölçümle sunduğum Avrupa ülkeleri için yapılan standart ölçümler bize kabaca şunu söylüyor. Türkiye kapitalizmi emekçiler açısından çok daha ağır sömürü koşullarının hakim olduğu bir kapitalizm. Çok daha ağır sömürü koşulları altında yaşadığımız bir kapitalizm.

Şimdi bazen artık değer oranındaki hareketi milli gelirin içinde işletme artığının ya da karın payının hareketiyle takip ediyoruz. 2019-2023 yılları arasındaki bu sömürü oranındaki sıradışı artışı pek çok iktisatçı milli gelir serilerinde de gözlemliyor ve süper karlar gibi bir tartışma gündemi var. Ben şeyin altını çizmek istiyorum. Bir bölüşüm değişkeni olarak artık değer oranı aslında sömürünün ölçüsü de, artık değer oranının yükseliyor olması kar oranının da aynı ölçüde yükseldiği anlamda gelmiyor. Dolayısıyla bu kar patlaması tezlerini biraz daha dikkatli incelemekte fayda olduğunu düşünüyorum.

Şimdi Marksist ekonomi politiğinin açıklamaya çalıştığı şey, aynı zamanda diğer iktisat okullarının da açıklamaya çalıştığı şey, durgunluk. Burada şunu görüyorsunuz, 2000'li yıllarda sol taraftaki yatırımların büyüme oranı, sağ taraftaki de gayri safi yurtiçi hasılanın büyüme oranı. Bunlar çeyreklik büyüme oranları. Bu iki grafiğin bize söylemiş olduğu şey, hem yatırımların hem de ekonominin durgunlaşma eğilimi içinde olduğu, özellikle 2018'den sonra durgunlaşma eğiliminde olduğu. Bizim artık değer oranına, sermayenin değer birleşimine, kar oranına bakarak açıklamamız gereken olgu bu. Yani makroekonomik olgu bu ve ben şimdi Marksist iktisat bunu nasıl açıklıyor onun üzerine konuşma yapacağım.

Marksist iktisadın bakmış olduğu yerden, yatırımları sürükleyen şey karlılıktır. Bir ekonomideki yatırımlar, şöyle söyleyeyim, Shaik'in deyimiyle söyleyeyim, Marksist iktisat ya da Marksist ekonomi politik ne talep yanlıdır ne arz yanlıdır. Marksist politik iktisat kar yanlıdır. Bütün bu hikayeyi karlılık koşullarındaki dönüşümle anlatmamız gerekiyor.

Şimdi bu, Marksist ya da genel kar oranı. Artık değer Ahmet Hoca'nın gösterdiği formülde sabit, pardon değişmez sermayeye bölünmesi ile üretilmiş kar oranı. 2000'li yılların başında aslında Türkiye'de karlılıkta görece bir toparlanma var ama sonrasında kar oranının hızla düştüğünü görüyoruz. Bu Marx'ın Kapital'de kar oranının düşme eğilimi yasasını anlatırken kullandığı kar oranı tanımına en yakın kar oranı ölçümü. Başka karlılık göstergeleri de göstereceğim.

Şimdi burada 2000'li yılların başında kar oranındaki toparlanmaya etki eden bir faktör, 2000'lerin başında artık değer oranında hızlıca yaşanan artış. Bir diğer önemli faktör, sermayenin değer birleşimindeki düşüş. Ama biz dönemin bütününe baktığımızda Marx'ın argümanına uygun şekilde, Türkiye'de sermayenin organik bileşimi de diyebilirsiniz, organik birleşiminin yükseldiğini görüyoruz.

Şimdi demin sunmuş olduğum kar oranı, Marksist kar oranı ve onun içinde bazı unsurlar var. Artık değer yalnızca kapitalistin geliri olarak kalmıyor aynı zamanda ekonominin üretken olmayan faaliyetlerinde bu artık değer oranının bir bölümü tüketiliyor. Tüketilen bölüm hangi faaliyetlerde tüketiliyor? Bunlardan bir tanesi devlet faaliyetleri. Ticaret alanında, hatta bazı üretken olmayan emekçilerin ücretleri de artık değer üretken olmayan biçimde tüketimini yansıtıyor. Şimdi bu tüketim bir şekliyle toplamdan düşüldükten sonraki kar oranı. Bu Marksist kar oranından daha düşük bir kar oranı. Marksist iktisatçıların bir kısmının zaman içerisinde bu üretken olmayan tüketimin arttığını ve bunun karlılık üzerinde ek baskılar yarattığını söyledikleri çalışmalar da var. Fakat burada şunu görüyorsunuz, ekonominin büyüme oranı kar oranının hareketiyle belirleniyor. Şimdi bunda çok şaşılacak bir şey yok aslında. Bir ekonominin büyümesinin üst sınırının belirleyicilerinden bir tanesi kar oranı. Dolayısıyla kar oranı düşme eğilimi yasası bizdeki bu son yıllardaki durgunlaşma için merkezi bir öneme sahip.

Bir başka şey göstermek istiyorum. Son zamanlarda Anwar Shaikh şeyi hatırlattı. Marx'ın girişimci kazancı kavramını hatırlattı ya da girişimci kar oranı. Bizim 2000'li yıllardaki hızlı büyüme, karlılık koşullarındaki toparlanmadan kaynaklanıyor. Ama bir ek şey daha var. Sermayenin üzerindeki faiz yükü 2000'li yıllarda hızla düşürülmüştü. Bunda uluslararası finansal koşulların da etkisi var tabii. Bu karlılıktaki toparlanma ve bu girişimci karındaki artış, yani girişimcinin ödemek zorunda kalmış olduğu faizdeki düşüş, 2000'lerin başındaki hızlı yatırımları açıklamak için kritik bir öneme sahip. Aslında neden Türkiye Burjuvazisi hep 2000'li yılların başına, AKP'nin ilk yıllarına öykünüyor? Bunu burada anlayabiliyoruz. Ama buradaki faiz ödemelerindeki düşüş, bu tabii 500 sanayi şirketi için çünkü en derli toplu veriyi 500 sanayi şirketi için bulabiliyoruz. Daha sonra 2000'li yılların ortasına geldiğinizde şeyi görüyorsunuz. Hem kar oranı düşerken, bu sefer sermayenin üzerindeki faiz yükü de artmaya başlıyor. Bu ikili bir baskı anlamına geliyor. Burada belki şu söylenebilir, yani neden Erdoğan 2015 sonrasında sürekli olarak faizlere takık bir şekilde Nas politikasına şey yaptığının aslında cevaplarının bir kısmı bu grafikte. Dolayısıyla onun açısından bütünüyle irrasyonel bir politikadan bahsedemiyoruz. Onun açısından bir rasyonel şey var. Erdoğan övecek değilim tabii, ya da Nebati övecek... Ama o şeyin nedenlerini anlayabiliyoruz burada.

Bir problem daha var. Şimdi kar oranının düşme eğilimine önem veren Marksistler açısından bile bir problem var, çoğunluğu açısından. Kar oranındaki düşme eğilimi acaba hangi aşamada bir krizle sonuçlanır ya da bir durgunlukla sonuçlanır? Bu soruya genelde kar oranının düşme eğilimine önem veren Marksistler bile net bir cevap vermiyorlar. Burada Marx'ın unutulmuş bir cevabı var. Diyor ki Marx, kar oranı düşüyor olmasına rağmen yatırım boyutları artacağı için, düşen kar oranına rağmen daha büyük bir kar kütesine el koymak mümkündür. İlave yatırımla el koyulan kar kütesi pozitif olduğu sürece, yatırımlar genişleyen ölçekte devam edebilir. Ama kritik nokta şurada ortaya çıkar. Eğer ilave yatırımdan elde edilecek kar, sıfır noktasına geldiyse o aşamadan sonra durgunluk aşamasına geçilir. Marx ona sermayenin aslında mutlak aşırı üretimi diyor ama hemen o paragrafın başında bu aşırı üretim diye görünen şey aslında aşırı birikimden başka bir şey değildir diye ekliyor.

Bizde 2015 sonrasında yaklaşık olarak bu aşamaya girmiş gibi görünüyor Türkiye ekonomisi. Ve aslında durgunluk ve istikrarsızlık olarak görmüş olduğumuz şeyin

temelinde bu kar kütlesindeki durgunluk var. Şu mavi çizgi kar kütlesini gösteriyor. 2023 yılı itibariyle toplam kar kütlesi 2015 yılından geriye düşmüş. Burada iki tane istisna yıl var, 2021 ve 2022. Olağanüstü bölüşüm şoku. O artık değer oranının yüzde 380'e çıkmış olduğu zaman aralığı.

Şimdi son bir gösterge daha göstermek istiyorum. Toplam ekonomi için hesaplanmış eklenti kar oranı. Bu ilave yatırımlardan elde edilen karın yaklaşık bir göstergesi olarak sunduğum bir şey. Şunu görüyorsunuz 2016'dan 2023 yılına kadar 4 yılda ya negatif ya da sıfıra yakın aşamada duruyor.

Şey olarak toparlayayım. Şimdi bizde çok yaygın şekilde bir kar patlaması, bazen de daha siyasi söyleme yakın olması nedeniyle, siyaseten daha kolay propagandası yapılabilir seviyede olduğu için kar patlaması gibi konuşmalar yapılıyor. Ama yani aşağı yukarı benim burada söyleyeceğim şey, Türkiye ekonomisi 2015 - 2016'dan sonra temelinde kar oranının düşme eğiliminin ve sermayenin mutlak aşırı birikiminin ya da sermayenin aşırı birikiminin yer aldığı bir krizle karşı karşıya. Elbette ki zavallı kapitalistler ne düşük kar oranlarıyla çalışmak zorundalar demiyoruz ama şunu söylemeliyiz. Kar oranı, bir kapitalist ekonominin yapısal özelliklerinden bir tanesi. Onu anlayarak iktisat politikası üzerine tartışmamız gerekiyor. Böyle diyerek bitireyim.